

УДК 373.2.091:613

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/45-1-28>

Наталія ВІНАРЧУК,

orcid.org/0000-0001-7418-236X

*асистент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) nataliia.vinarchuk@lnu.edu.ua*

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ ЯК ЧИННИК ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я

У статті розглянуто особливості освітнього середовища закладу дошкільної освіти як чинник фізичного розвитку дитини, збереження та зміцнення здоров'я. Автором подано детальний аналіз понять «здоров'я», «середовище», «освітнє середовище», «фізичний розвиток», «здоров'язбережувальне середовище», «навчальне середовище»; значення освітнього середовища в освітньому процесі дошкільників. Узагальнено результати аналізу різних наукових позицій щодо трактування смислу досліджуваних феноменів. У сучасному суспільстві проблема збереження, зміцнення здоров'я підростаючого покоління є актуальною. На підставі проведеного аналізу з'ясовано сутність здоров'язбережувального освітнього середовища закладу дошкільної освіти як чинник фізичного розвитку дошкільника, збереження та зміцнення здоров'я. З'ясовано, що термін «освітнє середовище закладу дошкільної освіти» є одним із ключових науково-педагогічних понять. Обґрунтовано актуальність і важливість просвітницької роботи серед дітей, батьків, педагогів і керівництва закладу дошкільної освіти щодо підвищення їхньої валеологічної культури. Наведено актуальні питання для обговорення розвитку здоров'язбережувальної компетенції дошкільника, її особливості. Окреслено принципи створення здоров'язбережувального освітнього середовища. Наголошено на тому, що освітнє середовище закладу дошкільної освіти сприяє фізичному розвитку дітей дошкільного віку, покращенню їхнього здоров'я. Зазначено основні завдання освітнього середовища закладу дошкільної освіти. Мета дослідження – розкрити суть та основні аспекти організації освітнього середовища закладу дошкільної освіти як чинник фізичного розвитку дитини дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільна освіта, заклад дошкільної освіти, здоров'язбереження, здоров'язбережувальна компетентність, середовище, освітнє середовище, фізичний розвиток.

Nataliia VINARCHUK,

orcid.org/0000-0001-7418-236X

*Assistant at the Department of Primary and Preschool Education
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) nataliia.vinarchuk@lnu.edu.ua*

EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PRESCHOOL EDUCATION AS A FACTOR OF PHYSICAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS, PRESERVATION AND PROMOTION OF HEALTH

The article considers the peculiarities of the educational environment of preschool education as a factor in the physical development of the child, maintaining and promoting health. The author presents a detailed analysis of the concepts of "health", "environment", "educational environment", "physical development", "health environment", "learning environment"; focuses on the importance of the educational environment in the educational process of preschoolers. The results of the analysis of various scientific positions on the interpretation of the meaning of the studied phenomena are summarized. In today's society, the problem of preserving and strengthening the health of the younger generation is relevant. Based on the analysis, the essence of the health-preserving educational environment of the preschool institution as a factor of physical development of the preschooler; preservation and strengthening of health is clarified. It was found that the term "educational environment of preschool education" is one of the key scientific and pedagogical concepts. The relevance and importance of educational work among children, parents, teachers and management of preschool education to improve their valeological culture are substantiated. Topical issues for discussing the development of health-preserving competence of preschoolers, its features. The principles of creating a healthy educational environment are outlined. It is emphasized that the educational environment of the preschool institution promotes the physical development of preschool children, improving their health. The main tasks of the educational environment of the preschool institution are indicated. The aim of the study was to reveal the essence and main aspects of the organization of the educational environment of preschool education as a factor in the physical development of preschool children.

Key words: pre-school education, preschool education institution, health care, health competence, environment, educational environment, physical development.

Вступ. Нині дедалі зростає занепокоєння щодо фізичного, психологічного, соціального, інтелектуального, емоційного, духовного стану суспільства, адже стан екології, неконтрольоване використання Інтернет-ресурсів, малоактивний спосіб життя, недотримання здорового способу життя призводить до значного погіршення здоров'я.

Забезпечити повноцінне активне щасливе та здорове дитинство – завдання та відповідальність кожного: батьків, педагогів, усього суспільства. Потрібно надати кожному дошкільнику особистий простір, його територію відповідно до вікових особливостей, здібностей, щоб створити умови гармонійного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фізичного виховання і здоров'язбереження займалися видатні філософи, мислителі, вчені, педагоги.

З огляду на актуальність дослідження цінними є наукові розвідки за такими аспектами:

- проблема модернізації освітнього середовища закладу дошкільної освіти, його модернізація у трьох площинах: особистісній, організаційній і предметно-просторовій (Андрющенко, 2017: 24–32);

- навчальне середовище, його структура та складові частини (Биков, 2002: 73–83);

- підготовка педагогів до створення здоров'язбережувального середовища, розробки нових освітніх концепцій, здійснення валеологізації навчання на підставах компетентнісного підходу, пошуку здоров'яформувальних і здоров'язбережувальних технологій навчання, спрямованих на гармонійний розвиток особистості (Вітюк, 2018: 9);

- зміст і постановка питання освітнього середовища (Кошіль, 2017: 157–158);

- основні психолого-педагогічні підходи до визначення ефективності функціонування освітнього середовища сучасної установи освіти (Власенко, 2015: 82–85);

- проблема ефективності здоров'язбережувального середовища закладу дошкільної освіти у формуванні культури здоров'я дошкільників (Макарова, 2014: 97–101) та ін.

Мета і завдання статті. Розкрити суть та основні аспекти організації освітнього середовища закладу дошкільної освіти як чинник фізичного розвитку дитини дошкільного віку. Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

- Визначити особливості організації безпечного освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

- Детально проаналізувати поняття «навчальне середовище», «освітнє середовище»,

«здоров'язбережувальне освітнє середовище», «фізичний розвиток дошкільника».

- Обґрунтувати актуальність і важливість просвітницької роботи серед дітей, батьків, педагогів і керівництва закладу дошкільної освіти щодо підвищення їхньої валеологічної культури.

- Навести актуальні питання для обговорення розвитку здоров'язбережувальної компетенції дошкільника, її особливості.

Зв'язок роботи з науковими програмами та практичними завданнями визначений розробленням актуальних питань відповідно до науково-дослідних і навчально-методичних тематик кафедри дошкільної та початкової освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка. Написання роботи за темою проводилося шляхом теоретичного осмислення наукових літературних джерел, вивчення навчально-методичного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» в закладі дошкільної освіти мають бути створені такі умови, що створюють безпечні та нешкідливі умови розвитку, виховання та навчання дітей, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я відповідно до санітарно-гігієнічних вимог і забезпечують їх дотримання; формують у дітей гігієнічні навички й основи здорового способу життя, норми безпечної поведінки; сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, розумовому, психологічному і фізичному розвитку дітей (Закон).

Відповідно Закону про дошкільну освіту (ст. 11) заклад дошкільної освіти повинен забезпечити та створити безпечні, нешкідливі умови розвитку, виховання, навчання, умови для збереження та зміцнення здоров'я, фізичного розвитку й основ здорового способу життя згідно із санітарно-гігієнічними вимогами. Також зазначається, що заклад дошкільної освіти є осередком поширення серед батьків психолого-педагогічних і фізіологічних знань про дітей дошкільного віку, просвітницької діяльності (Закон).

У Базовому компоненті дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) зазначається, що освітнє середовище – це сукупність об'єктивних зовнішніх, умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти; це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні (Базовий, 2021).

Оскільки процес освіти має складну структуру, можна вважати, що освітнє середовище включає у себе навчальне, виховне та розвивальне середовище.

Поняття «середовище» в українській мові трактується як «навколишнє техногенне середовище – штучно створена частина навколишнього середовища, яка складається з технічних і природних елементів; середовище проживання – природні тіла та явища, з якими організм вступає у безпосередні чи опосередковані відносини; соціально-побутові умови життя людини; оточення; навколишнє соціальне середовище – сукупність людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів і т. ін. (Академічний словник).

Науковці наводять різні тлумачення понять «здоров'язбережувальне середовище», «освітнє середовище», «навчальне середовище»:

1. Освітнє середовище – різноаспектна, поліфункціональна система, що перебуває у постійному розвитку і потребує координації та модернізації (Андрющенко, 2017: 27).

2. Навчальне середовище – взаємозв'язок конкретних матеріальних, комунікаційних і соціальних умов, що забезпечують процеси викладання та навчання. Передбачається безпосередня присутність того, кого навчають, у середовищі, взаємовплив, взаємодія оточення із суб'єктом (Литвинова, 2014: 40).

3. Навчальне середовище – штучно побудована система, структура і складові частини якої сприяють досягненню навчального процесу; структурно опорядкована множина засобів навчання, які застосовуються для забезпечення навчального процесу (Биков, 2002: 73–83).

4. Здоров'язбережувальне середовище – це середовище, у якому створюються такі умови, за яких дитина може усвідомити цінність свого здоров'я, оволодіти способами його збереження і навчитися способів саморегуляції, що дозволять їй зберегти здоров'я (Вітюк, 2018: 18).

5. Здоров'язберігаюче середовище закладу освіти у загальному розумінні – це дотримання санітарно-гігієнічних норм, повітряного та світлового режимів та ін. у всіх сферах організації життєдіяльності дитини у закладі освіти (Левінець).

В. В. Вітюк виділяє такі принципи створення здоров'язбережувального освітнього середовища:

– принцип «Не нашкодь». Усі умови створення здоров'язберігаючого освітнього середовища повинні відповідати віковим можливостям дошкільника, санітарно-гігієнічним вимогам згідно із Законом України «Про дошкільну освіту»;

– принцип пріоритету дієвої турботи про здоров'я здобувачів і педагогів (усе, що відбувається в освітній установі – від розробки планів до перевірки їх виконання, включаючи проведення заходів, організацію діяльності здобувачів, підго-

товку педагогічних кадрів, роботу з батьками та ін., – оцінюється з позиції впливу на психофізіологічний стан і здоров'я здобувачів і педагогів. Проводиться моніторинг здоров'я: фізичного, психологічного, духовно-морального);

– принцип триєдиного уявлення про здоров'я (єдність фізичного, психічного і духовно-морального здоров'я). Часто буває, що фізично здорова людина не відчувається добре, адже одна із цих частинок (психічне, духовне чи соціальне здоров'я) не в порядку;

– принцип безперервності та наступності (здоров'язбережувальна робота проводиться щодня з обов'язковим обліком того, що вже було зроблене раніше у рамках організаційних заходів і безпосередньо в освітній роботі);

– принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії (питання здоров'я включені у зміст навчальних програм, забезпечений здоров'язбережувальний характер (результат) проведення процесу навчання). Педагоги забезпечують здоров'язбережувальні умови освітнього процесу, і сам здобувач допомагає їм у вирішенні цього завдання;

– принцип відповідності свідомості й організації навчання віковим особливостям здобувачів. Відповідність об'єму навчального навантаження і рівня складності матеріалу, що вивчається, індивідуальним можливостям здобувачів (Вітюк, 2018: 10).

О. Кошіль зазначає, що освітнім середовищем дошкільного навчального закладу стає тоді, коли виконує свої основні завдання:

– забезпечує розвиток дітей дошкільного віку, охорону та збереження їхнього здоров'я, необхідні умови у разі інклюзивної освіти;

– здійснює корекцію недоліків розвитку; враховує особливості розвитку та саморозвитку. Основною умовою реалізації виховної функції середовища є особистісно-орієнтована взаємодія дитини та педагога, у процесі якої відбувається засвоєння соціокультурного досвіду, індивідуальний педагогічний супровід, заснований на принципах партиципації (Кошіль, 2017: 157–158).

У закладі дошкільної освіти важливою є просвітницька робота серед дітей, батьків, педагогів і керівництва щодо підвищення їхньої валеологічної культури, повинна бути активна взаємодія усіх учасників освітнього процесу. Саме завдяки злагодженій співпраці освітній процес стане здоров'язбережувальним.

Батьки та педагоги як учасники освітнього процесу мають вибір щодо використання здоров'язбережувальних технологій.

Чинники, які впливають на формування здоров'язбережувального освітнього середовища закладу дошкільної освіти:

- програма діяльності закладу дошкільної освіти;
- пріоритетні освітні завдання;
- стан здоров'я вихованців, їхніх інтересів та уподобань;
- врахування спрямованості засобів оздоровлення на вдосконалення основних показників фізичного розвитку дітей;
- наявний кадровий потенціал (актуальним є питання психологічної готовності вихователів до перебудови власної професійної діяльності, впровадження інноваційних технологій, самоудосконалення, самоосвіта та самовиховання, рівень усвідомлення відповідальності за власне здоров'я та здоров'я своїх вихованців);
- матеріально-технічне забезпечення (наявність окремого приміщення для проведення фізкультурно-оздоровчих заходів, спортивних майданчиків, фізкультурних куточків у групових кімнатах, фізіотерапевтичного кабінету, фіто-кімнати, кімнати для відпочинку вихователів тощо);
- екологічні фактори (екологічна ситуація у країні, регіоні, наповнюваність груп, відповідність санітарно-гігієнічним і санітарно-технічним вимогам);
- наявний рівень співпраці з батьками вихованців, усвідомлення ними значущості цілеспрямованої роботи зі збереження та зміцнення

здоров'я дітей (батьки мають бути прикладом для власних дітей);

- можливості ефективно здійснювати моніторинг результативності запроваджуваних технологій.

Г. М. Мешко зазначає, що формування здоров'язбережувального освітнього середовища постає як управління складною педагогічною системою, в якій:

- поєднується використання методик забезпечення медичного, психолого-педагогічного супроводу учнів на кожному етапі їхнього розвитку;
- здійснюється діагностика стану здоров'я школярів, контроль за рівнем їхніх фізичних, розумових та емоційних навантажень;
- створюються умови для забезпечення емоційного комфорту учнів;
- упроваджується комплексна програма зі збереження і зміцнення здоров'я учнів;
- реалізуються методики активного залучення школярів до здоров'язбережувальної діяльності (Мешко, 2017: 160).

Висновки. Отже, зазначимо, що освітнє середовище закладу дошкільної освіти відіграє важливу роль у збереженні та зміцненні здоров'я, адже воно є найбільшою цінністю кожного. Залишається актуальною проблема формування здоров'язбережувального освітнього середовища. Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Лише злагоджена й активна співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї зможе забезпечити формування здоров'язбережувальної компетенції дошкільника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник: веб-сайт URL: <http://sum.in.ua/s/seredovyshe> (дата звернення: 13.06.2021).
2. Андрущенко Т. К. Пріоритетні аспекти модернізації освітнього середовища дошкільного навчального закладу. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 2. С. 24–32.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 15.06.2021).
4. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2002. Вип. 3. С. 73–83.
5. Вітюк В. В. Підготовка педагогів до створення здоров'язбережувального освітнього середовища у системі післядипломної освіти. *Формування інноваційного здоров'язбережувального освітнього середовища: досвід проектування і реалізації: 2018* : матеріали круглого столу 2018 р. Луцьк : ВІППО, 2018. URL: <http://vippo.org.ua/files/silskashkola/osvitlabmetod-1519371529.pdf> (дата звернення: 17.06.2021).
6. Власенко О. М. Особливості розвитку освітнього середовища педагогічного навчального закладу. *Проблеми освіти*. 2015. Вип. 84. С. 82–85.
7. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 20.06.2021).
8. Кошіль О. Освітнє середовище дошкільного навчального закладу: генеза та сутнісний зміст поняття. *Освітологічний дискурс*. 2017. Вип. 3–4 (18–19). С. 157–158.
9. Левінець Н. Моделювання здоров'язберегаючого середовища дошкільного навчального закладу: сучасні підходи. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/levinesc.pdf> (дата звернення: 08.06.2021).
10. Литвинова С. Г. Розвиток навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу як наукова проблема. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*. 2014. Вип. 1. С. 40.
11. Макарова К. М. Ефективність здоров'язбережувального середовища ДНЗ як умова формування культури здоров'я у дошкільників. *Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»* / за заг. ред. О. Л. Кононко. 2014. С. 97–101.

12. Machynska N., Lozynska S. V., Dekach Y. Y., Vinarchuk N. M. Theoretical and practical aspects of valeology – the constituents of the system of preschool education. *Revista românească pentru educație multidimensională: vol. 13.* 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/381>

13. Мешко Г. М. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища як аспект діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий вісник Ужгородського університету.* 2017. Вип. 1. С. 157–161.

14. Муляр Н. М. Безпечне та здорове освітнє середовище Нової Української Школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2020. Вип. 77. С. 151–154.

REFERENCES

1. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk. [Academic explanatory dictionary] URL: <http://sum.in.ua/s/seredovyshe> (data zvernennia: 13.06.2021) [in Ukrainian].

2. Andriushchenko T. K. Priorytetni aspekty modernizatsii osvitnoho seredovyscha doshkilnoho navchalnoho zakladu. [Priority aspects of modernization of the educational environment of a preschool educational institution] Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. 2017. Vyp. 2. S. 24–32 [in Ukrainian].

3. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) nova redaktsiia. [Basic component of preschool education (State standard of preschool education) new edition] URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf (data zvernennia: 15.06.2021) [in Ukrainian].

4. Bykov V. Iu. Metodychni systemy suchasnykh informatsiino-osvitnikh tekhnolohii. [Methodical systems of modern information and educational technologies] Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity. 2002. Vyp. 3. 73–83 [in Ukrainian].

5. Vitiuk V. V. Pidhotovka pedahohiv do stvorennia zdoroviazberezhuvalnoho osvitnoho seredovyscha u systemi pislidyplomnoi osvity. [Training of teachers to create a healthy educational environment in the system of postgraduate education] Formuvannia innovatsiinoho zdoroviazberezhuvalnoho osvitnoho seredovyscha: dosvid proektuvannia i realizatsii: 2018: materialy kruhloho stolu 2018 r. Lutsk: VIPPO, 2018. URL: <http://vippo.org.ua/files/silskashkola/osvitlabmetod-1519371529.pdf> (data zvernennia: 17.06.2021) [in Ukrainian].

6. Vlasenko O. M. Osoblyvosti rozvytku osvitnoho seredovyscha pedahohichnoho navchalnoho zakladu. [Features of the development of the educational environment of the pedagogical educational institution] Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats. 2015. Vyp. 84. S. 82–85 [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy “Pro doshkilnu osvitu”. [Law of Ukraine “On Preschool Education”] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (data zvernennia: 20.06.2021) [in Ukrainian].

8. Koshil O. Osvitnie seredovysche doshkilnoho navchalnoho zakladu: geneza ta sutnisnyi zmist poniattia. [Educational environment of preschool educational institution: genesis and essential content of the concept] Osvitlohichnyi dyskurs. 2017. Vyp. 3–4 (18–19). S. 157–158 [in Ukrainian].

9. Levinets N. Modeliuvannia zdoroviazberihaiuchoho seredovyscha doshkilnoho navchalnoho zakladu: suchasni pidkhody. [Modeling of the health-preserving environment of a preschool educational institution: modern approaches] URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/levinec.pdf> (data zvernennia: 08.06.2021) [in Ukrainian].

10. Lytvynova S. H. Rozvytok navchalnoho seredovyscha zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu yak naukova problema. [Development of the educational environment of the educational institution as a scientific problem] Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohika. 2014. Vyp. 1. S. 40 [in Ukrainian].

11. Makarova K. M. Efektyvnist zdoroviazberezhuvalnoho seredovyscha DNZ yak umova formuvannia kultury zdorovia u doshkilnykiv. [Effectiveness of the health-preserving environment of secondary schools as a condition for the formation of health culture in preschoolers] Zbirnyk naukovykh statei studentiv spetsialnosti “Doshkilna osvita” / Za zah. red. O. L. Kononko. 2014. S. 97–101 [in Ukrainian].

12. N. Machynska, S. V. Lozynska, Y. Y. Dekach, N. M. Vinarchuk. Theoretical and practical aspects of valeology – the constituents of the system of preschool education. *Revista românească pentru educație multidimensională: vol. 13.* 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/381> [in English].

13. Meshko H. M. Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoho osvitnoho seredovyscha yak aspekt diialnosti kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu. [Formation of a health-preserving educational environment as an aspect of the activity of the head of a high school educational institution] Naukovyi visnyk uzhhorodskoho universytetu. 2017. Vyp. 1. S. 157–161 [in Ukrainian].

14. Muliar N. M. Bezpechne ta zdorove osvitnie seredovysche Novoi Ukrainskoi Shkoly. [Safe and healthy educational environment of the New Ukrainian School] Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. 2020. Vyp. 77. S. 151–154 [in Ukrainian].